

Zamecki, Stefan

Roman Sylwester Bugaj (1922-2009)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 55/1, 187-199

2010

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

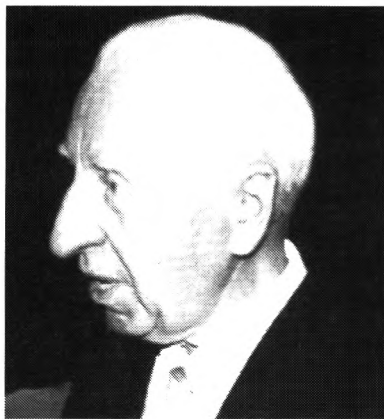
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stefan Zamecki

Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

**ROMAN SYLWESTER BUGAJ
(1922–2009)***

Roman Sylwester Bugaj urodził się 21 grudnia 1922 r. w Warszawie. Jego rodzicami byli Franciszek i Walentyna z domu Ratajczyk, którzy pochodzili z rodziny o chłopskich korzeniach. Ojciec, wykwalifikowany pracownik budowlany, uzyskał specjalistyczne uprawnienia umożliwiające wykonywanie samo-

* Zawarte w tym szkicu informacje podaję m.in. na podstawie danych, przekazanych mi przez Żonę Zmarłego, i za Jej zgodą – Panią Mgr Marię Bugaj, której gorąco dziękuję za udostępnienie mi materiałów dotyczących Jego drogi życiowej i wykazu publikacji, a także za zgodę na wykorzystanie w druku Jego zdjęcia z roku 2006. Być może niektóre osoby byłyby w stanie uzupełnić podane informacje, do czego niniejszym zachęcam.

dzielnych prac w różnym zakresie. Roman miał dwoje rodzeństwa – młodszego brata Tadeusza, zmarłego w wieku 14 lat podczas hitlerowskiej okupacji, i starszą siostrę Gabrielę Danutę (ur. 1920–zm. na początku XXI w.). Po ukończeniu szkoły podstawowej siostra kształciła się w Państwowym Gimnazjum im. Klaudyny Hoffmanowej, zaś Roman w znanym i wysoko ocenianym Gimnazjum Ludwika Lorentza w Warszawie. W szkole tej uczyło wielu wybitnych pedagogów; spośród nich profesorami wyższych uczelni zostali m.in. Stanisław Holsztyński, Stanisław Ossowski, Stanisław Lorentz. Niestety, Gimnazjum to zostało zamknięte we wrześniu 1939 r. W czasie hitlerowskiej okupacji uczęszczał do uruchomionego w stolicy Technikum Chemicznego, zgodnie ze Swymi zainteresowaniami i dalszymi życiowymi planami. Technikum ukończył w roku 1944. W tym okresie dużo czytał, zwłaszcza książki filozoficzne i historyczne, co zaowocowało Jego pierwszymi młodzieżowymi pracami publikowanymi po wojnie – m.in. na łamach periodyka „Nauka i Sztuka”, wydawanego przez Adama Krzyżanowskiego. Powstanie Warszawskie odcięło Go od lewobrzeżnej Warszawy z tego względu, że mieszkał na Grochowie, gdzie doczekał się wkroczenia II Armii Wojska Polskiego. Rychło został wcielony do służby wojskowej i po krótkim przeszkoleniu wysłany na front. W okresie od 7 grudnia 1944 r. do 3 grudnia 1945 r. odbywał służbę wojskową w Wojsku Polskim, w Sudeckiej Dywizji Piechoty, biorąc udział w całym bojowym szlaku w walkach nad Nysą i Szprewą oraz w gigantycznym pochodzie przez Sudety, uzyskując stopień podporucznika. Po usilnych staraniach o zwolnienie z wojska w celu umożliwienie Mu dalszej nauki, uzyskał zgodę na podjęcie studiów na Uniwersytecie Warszawskim.

W roku 1947 wstąpił na Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Warszawskiego podejmując studia w zakresie chemii. W czasie tych studiów był na tym Wydziale zatrudniony jako asystent kierując laboratorium analitycznym. W 1950 r. ukończył studia chemiczne uzyskując dyplom magistra filozofii w zakresie chemii w wyniku obrony rozprawy pt. *Oczyszczanie naftalenu*, wykonanej w okresie od 1 czerwca 1949 r. do 1 stycznia 1950 r. pod kierunkiem prof. dra Wojciecha Świętosławskiego w Pracowni Chemii Fizycznej Uniwersytetu Warszawskiego.

W 1951 r. poślubił Marię z d. Sochacką (ur. 23 grudnia 1921 r. w Warszawie), absolwentkę Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Warszawskiego, który ukończyła uzyskując dyplom magistra filozofii w zakresie chemii pod kierunkiem prof. dra Wojciecha Świętosławskiego. Pani Maria po skończeniu studiów pracowała jako nauczycielka chemii w Warszawie. Z tego małżeństwa w roku 1952 urodził się syn Piotr, który ukończył studia na Wydziale Matematyki i Informatyki Uniwersytetu Warszawskiego.

W latach 1947–1949 pracował jako asystent na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Warszawskiego. Z tego okresu pochodzą jego

pierwsze prace opublikowane na łamach „Przemysłu Chemicznego”, „Nauki i Sztuki” i „Problemów”. W latach 1948–1956 był zatrudniony jako nauczyciel chemii w Warszawie, kolejno w: Technikum Poligraficznym (1948–1953); Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym CUSzZ (1953–1955); Technikum Przemysłu Ceramiki Budowlanej MPMB (1955–1956). W okresie zatrudnienia w Technikum Poligraficznym rozpoczął badania, pod kierunkiem prof. Barteckiego, które miały w zamierzeniach zaowocować przyszłym doktoratem. Plany te wprawdzie przerwane zostały wraz ze śmiercią prof. J. Barteckiego, niemniej w latach późniejszych jedna z doktorantek Bugaja, już docenta, podjęła przerwana Jego działalność badawczą. W latach 1956–1960 pracował jako starszy asystent na Wydziale Chemii (już po zmianie nazwy Wydziału) Uniwersytetu Warszawskiego, zaś w latach 1958–1960 dodatkowo jako nauczyciel w Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym w Warszawie. W latach 1960–1961 był zatrudniony w Technikum Chemicznym w Warszawie, pełniąc funkcje wicedyrektora. W latach 1960–1961 pracował jako starszy asystent w Katedrze Dydaktyki na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1961–1972 był powtórnie zatrudniony jako nauczyciel w Warszawie, kolejno w: Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym (1961–1964); Technikum Chemicznym (1964–1967); Technikum Mechanicznym (1967–1972).

W 1964 r. obronił rozprawę doktorską pt. *Michał Sędziwój (1566–1636). Życie i pisma*, opublikowaną w 1968 r., a napisaną pod kierunkiem prof. dra Stanisława Herbsta w Katedrze Historii Polski do XVIII Wieku i Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1972–1983 był zatrudniony jako docent kontraktowy (mianowany) i kierownik Zakładu Kształcenia Nauczycieli Przedmiotów Przyrodniczych w Instytucie Kształcenia Nauczycieli im. Władysława Spasowskiego w Warszawie. W 1974 r. uzyskał habilitację na podstawie obrony rozprawy pt. *Nauki tajemne w Polsce w dobie Odrodzenia* (opublikowana po raz pierwszy w 1976 r.; drugie wydanie pt. *Nauki tajemne w dawnej Polsce. Mistrz Twardowski* – w roku 1986). Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli: prof. dr Julian Krzyżanowski, prof. dr Jan Legowicz i doc. dr hab. Stanisław Piekarczyk.

Wgląd w dane dotyczące przebiegu pracy zawodowej Zmarłego pozwala na stwierdzenie, że przebiegała ona wyłącznie w Warszawie w nurcie działalności: czy to jako nauczyciela chemii w szkolnictwie średnim, czy to jako nauczyciela akademickiego. Niezależnie od tych danych, na szczególną uwagę zasługuje badawczy nurt Jego działalności, owocujący licznymi publikacjami, w tym książkami (por. dalsze uwagi).

Dodam, że w ramach działalności dydaktycznej prowadził wykłady z dydaktyki i historii chemii w Uniwersytecie Warszawskim (1960–1962 i 1967–1972), przeznaczone dla nauczycieli z wyższym wykształceniem. Był promotorem w dwóch przewodach doktorskich: mgr Beaty Ciećko, autorki rozprawy pt.

Idee chemiczno-alchemiczne Theofrasta Paracelsusa w Polsce w XVI i XVII wieku oraz paracelsyści polscy (obrona odbyła się w 1983 r. w ówczesnym Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie) – recenzentami byli: prof. dr hab. Tadeusz Bieńkowski i prof. dr hab. Adam Synowiecki; mgr Wandy Ludwikowskiej, autorki rozprawy pt. *Efekty problemowego nauczania chemii* (obrona odbyła się w 1994 r. w Instytucie Badań Edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej w Warszawie) – recenzentami byli: prof. dr hab. Stanisław Palka i prof. dr hab. Stefan Zamecki.

Nie mogę nie wspomnieć, że Zmarły był jednym z recenzentów wydawniczych mojej rozprawy habilitacyjnej pt. *Wkład Wojciecha Świątosławskiego (1881–1968) do chemii fizycznej* (1981), której obrona odbyła się w 1980 r. w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie. Życzliwe Jego uwagi przyczyniły się znacząco do ulepszenia niektórych fragmentów mojej rozprawy. Przez kolejne lata sporadycznie współpracowaliśmy w zakresie problematyki dotyczącej historii chemii.

Pisarstwo Bugaja koncentrowało się głównie wokół problemów następujących uznanych dyscyplin badawczych, jak: chemia, historia alchemii i chemii. Ale oprócz wymienionych zajmował się on dyscyplinami, które rzadko zyskują pochlebnią ocenę, aczkolwiek przyciągają uwagę. Mam na myśli parapsychologię i psychotronikę, na ogół uznawane za podejrzane dyscypliny.

Swoje prace publikował w postaci książek i mniejszych form wydawniczych. Te pierwsze ukazywały się w takich wydawnictwach, jak: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wiedza Powszechna; Państwowe Wydawnictwo Naukowe; Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych. SIGMA NOT; Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna i Nakładowo-Handlowa „Adam”; Wydawnictwo „Orion”; Stowarzyszenie Elektryków Polskich. Biuro Wydawnictw; Instytut Chemii Nieorganicznej Uniwersytetu Warszawskiego. Mniej obszerne prace publikował m. in. w następujących periodykach, jak: „Przemysł Chemiczny”; „Nauka i Sztuka”; „Problemy”; „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”; „Farmacja Polska”; „Przegląd Historyczny”; „Wiedza i Technika”; „Człowiek i Światopogląd”; „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”; „Analecta”; „Polish Journal of Chemistry” (dawna nazwa: „Roczniki Chemii”); „Chemia w Szkole”; i kilkunastu innych.

Wśród publikacji Bugaja najciekawsze są dla mnie te, które dotyczą problemów uprawianych przez niego w ramach historii alchemii i historii chemii. Niestety, precyzyjne rozróżnienie historii alchemii i historii chemii rozumianych przez Zmarłego nie jest możliwe w niniejszym szkicu. Nawiasem mówiąc, nawet dziś trudno w oparciu o ustalone kryteria precyzyjnie dokonać wyodrębnienia chemii spośród dyscyplin przyrodniczych. Kłopotliwe jest zwłaszcza rozstrzygnięcie relacji pomiędzy fizyką a chemią. W piarstwie Bugaja ten problem jest zasygnalizowany już w artykułach z 1966 r., w których alchemika Michała

Sędziwoja wręcz nazywa pierwszym polskim chemikiem (por. poz. 23 i 24 w poniższym wykazie *Publikacji Romana Sylwestra Bugaja*). Osobiście składam się do supozycji, że wskazany problem nie został dotychczas rozstrzygnięty przez naukowców, a wśród nich historyków nauk szczegółowych (w mojej terminologii: historyków dziedzin szczegółowych w ramach dziedziny *nauka*).

Jeżeli dobrze policzyłem, Bugaj opublikował 6 swych książek z zakresu historii alchemii/chemii, jak: *W poszukiwaniu kamienia filozoficznego. O Michale Sędziwoju najśłynniejszym alchemiku polskim* (1957); *Michał Sędziwój (1566–1636). Życie i pisma* (1968); *Nauki tajemne w Polsce w dobie Odrodzenia* (1976); *Hermetyzm* (1991); *Z tajemnic alchemii* (1994); *Hermetyzm* (1998) (por. poz. 11, 25, 40, 85, 98, 101). Oprócz wymienionych dokonał przekładu z angielskiego książki Isaaca Asimova: *Krótką historia chemii* (druk polskiego przekładu: 1970) (por. poz. 31) oraz z łaciny pracy Michała Sędziwoja: *Traktat o kamieniu filozoficznym*, która ukazała się drukiem w 1971 r. (por. poz. 33). Niektóre z książek i przekładów dokonanych przez Zmarłego sam recenzowałem na łamach polskich periodyków. Nie wspominam na tym miejscu o innych publikacjach Autora z tego zakresu (por. poz. 22, 23, 24, 47, 71, 86, 90, 102). Godna podkreślenia jest Jego wytrwałość w zajmowaniu się wskazaną problematyką. Nie wszyscy autorzy opublikowanych książek, w tym niżej podpisany, powracają do spraw, którymi zajmowali się w przeszłości. Ale jest to sprawa usposobienia i wyboru.

Wracając do pisarstwa Bugaja z zakresu historii alchemii/chemii, chciałbym szczególnie zaznaczyć wątek polemiczny uwidoczniiony w publikacjach odnoszących się do poglądów współczesnych Mu polskich historyków alchemii/chemii. Mam na myśli Włodzimierza Hubickiego (por. poz. 8, 10, 13, 14, 15, 61) oraz Romana Mierzeckiego (por. poz. 73, 87). Czytelnicy zainteresowani wspomnianymi polemikami z pewnością sięgną do opublikowanych tekstów uczestniczących stron. Nie chcąc wchodzić w merytoryczne aspekty owych polemik, stwierdzę, że w gronie polskich historyków alchemii/chemii okresu po II wojnie światowej są to, o ile wiem, nieliczne przykłady angażowania się w polemiki na łamach periodyków mających wysoką rangę według ich odbiorców.

Na temat innych publikacji Bugaja, w szczególności z zakresu parapsychologii i psychotroniki, nie mogę się wypowiadać jako osoba totalnie niekompetentna w zakresie poruszanej w nich problematyki. Myślę jednak, że owe publikacje znajdują dość liczne grono czytelników, a niektórzy z nich wypowiedzą się kompetentnie na łamach polskich periodyków na temat tych publikacji.

PUBLIKACJE ROMANA SYLWESTRA BUGAJA

1946

Hipoteza istnienia dwóch rodzajów protonów w jądrze atomowym. Przyczynek do badań nad masą składników jądra atomowego (wspólnie z Janem K. S o k ł o w s k i m). „Przemysł Chemiczny” R.II 1946 s. 65–71.

1947

Palingeneza i zagadnienie stworzenia homunkulusa. „Nauka i Sztuka” T. V 1947 s. 78–128.

1949

Jak pewien polski szlachcic zapisał duszę diabłu. „Problemy” R.V 1949 nr 10 s. 676–677.

1950

Zapomniany fizyk polski Witelon. „Problemy” R.VI 1950 nr 6 s. 420.

1952

Świecące grzyby. „Życie Warszawy” 17.02.1952.

1953

„Skarb Chymików” nieznanymi polski traktat chemiczno-alchemiczny z XVII wieku. „Problemy” R.IX 1953 nr 4 s. 268–269.

1954

Próby i doświadczenia w zakresie kształtowania światopoglądu naukowego młodzieży i wychowania jej w duchu moralności socjalistycznej. Praca nagrodzona w konkursie miesięcznika „Szkoła Zawodowa”. „Szkoła Zawodowa” 1954 nr 5.

1956

Legenda o Wincentym Kowskim – badaczu antymonu. „Farmacja Polska” R.XII 1956 s. 241–243.

Prace balneologiczne lekarzy polskich wieku Odrodzenia. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” T.4 1956 s. 79–109.

1957

W sprawie Koffskiego i jego traktatu. Cz.I. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R.II 1957 nr 1 s. 129–138.

W poszukiwaniu kamienia filozoficznego. O Michale Sędziwoju najsłynniejszym alchemiku polskim. Warszawa 1957 331 s.

Kopalnia soli w Wieliczce z XVI wieku w świetle relacji Adama Schrötera, poety i alchemika. „Problemy” R.XIII 1957 nr 12 s. 905–907.

1959

W sprawie Koffskiego i jego traktatu. Odpowiedź prof. drowi Włodzimierzowi Hubickiemu. Cz.II. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R.IV 1959 nr 2 s.331–335.

Jeszcze o „nieporozumieniu”. Odpowiedź prof. drowi Włodzimierzowi Hubickiemu. „Problemy” R.XIV 1959 nr 1 s. 59–62.

Po raz ostatni o „nieporozumieniu”. Druga odpowiedź prof. dr Włodzimierzowi Hubickiemu. „Problemy” R.XV 1959 s. 666.

Alchemicy – prekursorzy współczesnych badaczy przyrody. „Myśl Wolna” 1959 nr 5 s. 12–14.

„Strachy” na cmentarzu (błędne ogniki wywołane fosforowodorem). „Gromada-Rolnik Polski” 1959 nr 137 s. 7.

1960

Co nowego w dydaktyce? O perspektywach badań pedagogicznych w zakresie nauczania chemii. „Szkoła Zawodowa” 1960 nr 12 s. 13–15.

1961

Chromatografia gazów i par. „Chemia w Szkole” R.VII 1961 nr 1 s. 10–21.

Chemia. Poradnik metodyczny dla słuchaczy Zaocznego Kursu Telekomunikacji (poziom średni). Warszawa 1961 58 s.

1962

Problemowe nauczanie chemii. Protokół z lekcji przeprowadzonej przez mgr Romana Bugaja w dniu 23 lutego 1961 r. w Technikum Chemicznym w Warszawie w klasach Ia i Ib. [w:] J. B a r t e c k i i E. C h a b i o r: *O nową organizację procesu nauczania.* Warszawa 1962 s. 363–368.

1965

Nieznany polski traktat alchemiczny Michała Sędziwoja. „Przegląd Historyczny” T.LVI 1965 s. 284–295.

1966

Pierwszy polski chemik Michał Sędziwój. „Wiedza i Technika”. 1966 nr 9 s. 1–4.

Michał Sędziwój – pierwszy polski chemik. „Problemy” R.XXII 1966 nr 2 s. 104–112.

1968

Michał Sędziwój (1566–1636). Życie i pisma. Wrocław-Warszawa-Kraków 1968 330 s.
Do Redaktora „Życia”. *Jeszcze o traktacie Giovanniego Braccesco.* „Życie Warszawy” 27.11.1968.

1969

Do Redaktora „Życia”. *Dziąło Urbana.* „Życie Warszawy” 20.12.1969.

Mistrz Twardowski w obliczu historii [w:] W świecie pieśni i bajki. Studia Folklorystyczne. Pod redakcją Ryszarda Górskiego i Juliana Krzyżanowskiego. Wrocław-Warszawa-Kraków 1969 s. 21–84.

1970

Konferencja Naukowa Polskiego Towarzystwa Chemicznego w 100-lecie stworzenia przez D.I.Mendelejewa układu okresowego pierwiastków. „Problemy” R.XXVI 1970 nr 6 s. 374.

Wizyta prof. N.A.Figurowskiego w Polsce. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R.XV 1970 s. 668–669.

Isaak Asimov: *Krótką historią chemii.* Z angielskiego przełożył Roman Bugaj. Warszawa 1970 300 s.

Meister Twardowski im Blickfeld der Geschichte. „Faust-Blätter. Archiv-Nachrichten“. Neue Folge. Halbjahresschrift der Faust-Gesellschaft. H.7, 1970 s. 303–311; H.8, 1970 s. 346–357; H.9, 1971 s. 434–447; H.11, 1972 s. 552–565.

1971

Michał Sędziwój: *Traktat o kamieniu filozoficznym.* Z łaciny przełożył oraz wstępem i komentarzami opatrzył Roman Bugaj. Warszawa 1971 428 s.

Mały Słownik Chemiczny. Praca zbiorowa. Warszawa 1971 Wydanie III. 608 s.

1972

Mistrz Twardowski. „Mówią Wieki” 1972 nr 9 s. 27–30.

1973

Prawdziwe dzieje Fausta. „Mówią Wieki” 1973 nr 6 s. 25–32.

Legenda i prawda o mistrzu Twardowskim. Teatr Wielki. Ludomir R ó ż y c k i: *Pan Twardowski*. Warszawa 1973. Program 10 s.

Bioluminescencja. „Człowiek i Przyroda”. Kalendarz na rok 1974. Warszawa 1973 s. 181–182.

1975

Czary na dworze Batorego. „Mówią Wieki” 1975 nr 4 s. 16–21.

1976

Nauki tajemne w Polsce w dobie Odrodzenia. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976 256 s.

Dydaktyka chemii Jana Harabaszewskiego. „Chemia w Szkole” R.XXII 1976 nr 113 s. 141–146.

Mały Słownik Chemiczny. Praca zbiorowa. Roman B u g a j: hasła alchemiczne. Wydanie V. Warszawa 1976 608 s.

1978

Aaron J. I h d e (USA): *Alchemia na opak: Robert Boyle o degradacji złota*. Z angielskiego przełożył Roman B u g a j. „Człowiek i Światopogląd” 1978 nr 10 s. 26–36.

1979

Encyklopedia odkryć i wynalazków. Praca zbiorowa. Roman B u g a j: 108 haseł do działu „Chemia”. Warszawa 1979 480 s.

Dydaktyka chemii D.M.Kiriuszki. „Chemia w Szkole” 1979 nr 1 s. 13–16.

Z atomem przez wieki. „Młody Technik” 1979 nr 1 s.44–50; nr 2 s. 44–49.

1980

Koncepcje elementów ognia i powietrza u Arystotelesa i ich rola w procesach spalania i oddychania. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R.XXV 1980 nr 1 s. 89–103.

Dydaktyka chemii jako dyscyplina naukowa. „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1980 nr 2 s. 85–99.

Jeszcze o Twardowskim. „Przegląd Historyczny” T.LXXI 1980 zeszyt 2 s. 333–342.

1981

Chemia i alchemia w Polsce w dobie Odrodzenia. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria C. Materiały z I Ogólnopolskiego Sympozjum Historii Chemii. 1981 zeszyt 25 s. 23–38.

1984

Parapsychologia i psychotronika. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1984 nr 1 s. 2–3.

Profesor William Crookes i Katie King. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1984 nr 2 s. 1–3; nr 3 s. 4–9; nr 4 s. 11–16; nr 5 s. 22–25; nr 6 s. 23–26; 1985 nr 1 s. 9–14.

Rodzinne tradycje. Józef Świątkowski. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1984 nr 7 s. 26–27.

Piotr Lebedziński. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1984 nr 8 s. 1–2.

Kształcenie i doskonalenie nauczycieli chemii. „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1984 nr 4 s. 67–77.

Czy istnieją zjawiska paranormalne? „Tygodnik Demokratyczny” R. XXXII 1984 nr 49 s. 15; nr 50 s. 12–13.

1985

Teofil Modrzejewski, medium materializacyjne. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1985 nr 1 s. 7–18; nr 2 s. 10–23.

Problem świadomości a eksterioryzacja. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1985 nr 8 s. 30–32; nr 9 s. 7–18.

Eksterioryzacja. Cz.I. „Problemy Zjawisk Nieznanych” 1985 nr 2 s. 12–20; Cz.II. nr 3 s. 12–17; Cz.III. nr 4 s. 26–30; Cz.IV. nr 5 s. 14–19; Cz. V. Nr 6 s. 30–35.

Współczesne polskie media psychokinetyczne. Referat wygłoszony 15 września 1985 r. na III Sympozjum „Psychotronika 1985”. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1985 nr 12 s. 4–13.

1986

Jeszcze o Wincentym Kowskim i jego traktacie. „Pismo literacko-artystyczne” R.V 1986 nr 1 s. 151–156.

Naukowe badania nad eksterioryzacją. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1986 nr 1 s. 5–17; nr 2 s. 20–30; nr 3 s. 13–21.

Saletra filozofów a odkrycie tlenu. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. XXXI 1986 nr 3–4 s. 749–780.

Pavel T r n k a (Praha): *Dzieła alchemików czeskich XV–XVIII wieku.* Z języka czeskiego przełożył Roman B u g a j. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1986 nr 3–4 s. 781–795.

Saletra filozofów a odkrycie tlenu. „Człowiek i Światopogląd” 1986 nr 4 s.76–92.

Techniki prowadzące do osiągnięcia stanów egzosomatycznych. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1986 nr 4 s. 25–33; nr 5 s. 21–31.

Celii Green analiza stanów egzosomatycznych. Cz.I. „Problemy Zjawisk Nieznanych” 1986 nr 3 s. 32–37; Cz.II. nr 4 s. 38–42; Cz.III. nr 6 s. 35–42; Cz.IV. nr 7 s. 27–41.

Protokół Juliana Ochowicza z 1907 r. (Wstęp). „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1986 nr 6 s. 1.

Parapsychologia i psychotronika. Cz. I. „Problemy Zjawisk Nieznanych”1986 nr 12 s. 5–11; Cz. II. 1987 nr 1 s. 33–42.

Środki chemiczne wywołujące stany egzosomatyczne. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1986 nr 9 s. 11–19; nr 10 s. 5–11.

Powstanie i rozwój hermetyzmu. Cz. I. „Problemy Zjawisk Nieznanych” 1985 nr 9 s.5–13; Cz.II. 1986 nr 10 s. 16–24; nr 11 s .27–33.

Contemporary Psychokinetics in Poland. 6th International Conference on Psychotronic Research ‘Psychotronic-Science Nowadays-New Technology’. 13–16 November 1986. Zbornik R a d o v a. *Proceedings and Abstracts.* Zagreb-Yugoslavia s. 17–24.

Nauki tajemne w dawnej Polsce. Mistrz Twardowski. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986 336 s.

1987

Recenzja: Roman Mierzecki: *Historyczny rozwój pojęć chemicznych (The Historical Development of Chemical Notions).* Warszawa 1985. „Polish Journal of Chemistry” (poprzednio: „Roczniki Chemii”) R.LXI 1987 s. 301–303.

Teoria i praktyka eksterioryzacji S.J.Muldoona. „Trzecie Oko. Biuletyn Psychotronika” 1987 nr 7 s. 2027; nr 8 s. 8–15; nr 9 s. 1–10; nr 10 s. 9–17; nr 11 s. 13–18.

Corpus Hermeticum. Cz.I. „Problemy Zjawisk Nieznanych” 1987 nr 9 s. 19–30; Cz.II. nr 10 s. 12–22.

1988

Różokrzyżowcy. Cz. I. „Problemy Zjawisk Nieznanych” 1988 nr 4 s. 13–19; Cz. II. nr 5 s. 33–42; Cz. III. nr 6 s. 30–36.

Z dziejów hermetyzmu: palingeneza i zagadnienie stworzenia homunkulusa. Cz.I. „Problemy Zjawisk Nieznanych” 1988 nr 7 s. 3–14; Cz.II. nr 8 s. 14–23.

1990

Słynne media. Carlos Mirabelli. „Radiestezja 1990”. Bydgoszcz, listopad 1990 s.102–121.

Eksterioryzacja – istnienie poza ciałem. Warszawa 1990 344 s.

1991

Inż. Stefan Ossowiecki. Polski jasnowidz. „Magazyn Radiestezyjny” 1991 nr 1 s. 2–28; nr 2 s. 31–41.

Karl K i e s e w e t t e r: John Dee, spirytysta XVI wieku. Studium kulturalno-historyczne. Przetłumaczyli Danuta G o s t w i c k a i Roman B u g a j. „Almanach Radiestezyjny” 1991 nr 5 s. 58–95.

Sobowtory-zjawy-fenomeny paranormalne. Z Romanem B u g a j e m rozmawiała Agnieszka J a n i c k a T w a r d o w s k a. „Nie z tej ziemi” 1991 nr 3 s. 8–12.

Problem świadomości i eksterioryzacja. „Radiestezja 1991”. Bydgoszcz, październik 1991 s. 60–74.

Różokrzyżowcy. „Czary” 1991 nr 2–3 s. 3–5; nr 5 s. 28–29; nr 6 s. 28–29.

Hermetyzm. Wrocław-Warszawa-Kraków 1991 332 s.

Tablica Szmaragdowa Hermesa Trismegistosa. „Gnosis” 1991 nr 1 s. 8–19.

1992

Odpowiedź Romanowi Mierzeckiemu. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1992 nr 4 s. 167–177.

Recenzja pt. Magia i okultyzm w świetle parapsychologii książki: Świat Tajemny. Leksykon magii, okultyzmu i parapsychologii. Pod redakcją Richarda C a v e n d i s h a; konsultacja w zakresie parapsychologii J. B. R h i n e’a; autor haseł A. S. Alan G a u l d et al. Przełożyli z angielskiego Stanisław G o g o l e w s k i, Barbara L e w a n d o w s k a - T o m a s z - c z y k, Jerzy T o m a s z - c z y k. Łódź 1992, „Nowe Książki” 1992 nr 11 s. 6–11.

1993

Eksterioryzacja – istnienie poza ciałem. Wydanie II rozszerzone. Warszawa 1993 328 s.

Hermetyzm w Polsce doby Stanisławowskiej. „Analecta” 1993 zesz. 2 s. 155–219.

Słynne media: Daniel Douglas Home. „Nie z tej ziemi” 1993 nr 3 s. 19–21.

Słynne media: Inżynier Stefan Ossowiecki. „Nie z tej ziemi” 1993 nr 7 s. 20–21; nr 8 s. 20–21.

Słownik Polskich Pionierów Psychotroniki. 1945–1992. Redakcja: J. Wilczewski, Z. Szczereba, B. Szymbicka. Hasło: „Bugaj Roman”. Kielce 1993 s. 16.

Recenzja pt. *Kłopoty z duchami* książek: Krzysztof Boruń: *Spór o duchy*. Warszawa 1992; R. D. Benedict: *Zaświaty. Fantazja czy rzeczywistość?* Przełożyła z serbsko-chorwackiego Danuta Hanna Jakubowska. Warszawa 1992, „Nowe Książki” 1993 nr 3 s. 68–70.

Recenzja pt. *Licha podróż* książki *Encyklopedia wiedzy zakazanej. Podróż przez świat czarnej magii*. Przełożył z angielskiego Jerzy Prokopik. Warszawa 1992, „Nowe Książki” 1993 nr 2 s. 69–70.

1994

John Mayo w: *Badania nad saletrą i saletrowym duchem powietrza. Spalanie i oddychanie.* Z łaciny przełożył oraz wstępem i komentarzami opatrzył Roman Bugaj. „Analecta” 1994 zesz. 1 s. 135–180.

Fenomeny paranormalne. Czy poza prawami natury? Warszawa 1994.

Z tajemnic alchemii. Bydgoszcz 1994.

Słownik Polskich Pionierów Psychotroniki. 1945–1992. Suplement. 1945–1993. Hasło: „Bugaj Roman”. Kielce 1994 s. 7–8.

Nieznany eksperyment Stefana Ossowieckiego. „Nieznany Świat” 1994 nr 9 s. 14–17.

1998

Hermetyzm. Wydanie II poprawione, rozszerzone. Tomy 1–2. Warszawa 1998.

1999

Renesansowy poemat o soli kamiennej. Adam Schröter: *Salinarum Vielicensium descriptio.* „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1999 nr 2 s. 61–94.

Warto uzupełnić powyższy wykaz informacją, że dzięki Jego wysiłkom po ponad 60 latach od powstania manuskryptu opublikowana została książka pióra Stanisława Poniatowskiego: *Pierwsze próby parapsychicznego sondowania kultur prehistorycznych* (Bydgoszcz 2008). Informację tę podaję za Wojciechem Chudzińskim i Przemysławem Nowakowskim z artykułu zamieszczonego w tym roku na łamach „Nieznanego Świata” (2009 nr 8 s. 9).

Docent Roman Sylwester Bugaj zmarł po ciężkiej chorobie w dniu 22 maja 2009 r. w Warszawie, gdzie został pochowany w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim.